

JULIAN NASTAŁEK

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Chrystus–Baranek Boży w liturgii. Implikacje dogmatyczne



Wstęp

Liturgia to celebrowanie misterium Jezusa Chrystusa w Jego Kościele. Jednym z tytułów odnoszących się w tekstach liturgicznych do Zbawiciela jest „Baranek Boży” (łac. *Agnus Dei*). W niniejszej, przyczynkarskiej refleksji pragniemy przyjrzeć się biblijnemu pochodzeniu tego tytułu, jego umiejscowieniu w całości liturgii oraz znaczeniu dogmatycznemu w myśl starożytnej formuły *lex orandi – lex credendi*. W naszych poszukiwaniach skupimy się na obrzędach mszy świętej w obrzędku łacińskim, ze względu na fakt, iż jest to najważniejsza i najbardziej powszechna celebrowana liturgiczna. Historyczny rozwój liturgii domaga się uwzględnienia obu form rytu rzymskiego.

Biblijne źródła tytułu „Baranek Boży”

Za punkt wyjścia przyjmujemy świadectwo o Chryście, dane przez Jana Chrzciciela i zapisane w Ewangelii św. Jana: „Oto Baranek Boży, który gładzi grzech świata” (J 1,29) oraz powtórzone potem w skróconej wersji: „Oto Baranek Boży” (J 1,36). Zwróćmy uwagę, że ta wypowiedź jest dwuczęściowa: „Oto Baranek Boży (część I) i „który gładzi grzech

świata” (część II). Zastosowany zostaje tutaj hebrajski paralelizm, polegający na tym, iż część druga stanowi uzupełnienie i wyjaśnienie części pierwszej. Oznacza to w naszym przypadku, że działanie podmiotu określonego mianem „Baranek Boży” (gr. *ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ*) ma charakter soterijno-ekspiacyjny¹. Dzięki temu dopowiedzeniu można łatwiej odnaleźć starotestamentalne zakorzenienie omawianego tytułu i odkryć jego rozumienie przez Jana Chrzciciela i uczniów Chrystusa, którzy – skoro tylko je usłyszeli – „poszli za Jezusem” (J 1,37). Według redaktorów Biblii Tysiąclecia mamy tutaj do czynienia z nawiązaniem do Sługi Pańskiego z Księgi Izajasza (53,7) oraz do baranka paschalnego z Księgi Wyjścia (12,3nn)². Adam Sikora wspomina o baranku, który codziennie składany był na ofiarę w świątyni jerozolimskiej (por. Wj 29,38-42; Lb 28,3-8; Ez 46,13-15), ale raczej wyklucza ten motyw z wypowiedzi Jana Chrzciciela ze względu na fakt, iż nie była to ofiara ekspiacyjna *sensu stricto*³. Benedykt XVI w *Jezusie z Nazaretu*, dostrzegłszy zastosowanie wyrażenia janowego w liturgii rzymskiej, powołuje się na Joachima Jeremiasa jako badacza mającego istotny wkład we właściwe rozumienie tego tytułu Chrystusa⁴. Otóż J. Jeremias wykazał, że są to autentyczne słowa Jana Chrzciciela i powiązał je także z proroctwem Izajasza o cierpiącym Słudze Pańskim, porównanym do baranka prowadzonego na rzeź, oraz z tekstami dotyczącymi baranka paschalnego. Ponadto uczony ten zwrócił uwagę na fakt, iż hebrajskie słowo *talia* oznacza nie tylko baranka, ale również chłopca i niewolnika⁵. Można stąd – za Benedyktem XVI – wysnuć wniosek, iż używając wyrażenia „Baranek Boży”, Jan Chrzciciel pragnął wskazać na „Sługę Bożego, który przez swą zastępczą pokutę «niesie» grzechy

¹ Por. A.R. Sikora, *Chrystus – Baranek Boży*, w: *Msza Święta – rozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii Mszy*, red. J. Hadalski, Poznań 2013, s. 384. Autor zauważa, że „tytuł «Baranek Boży» w całej Biblii stanowi najoryginalniejszy tytuł mesjański”. Tamże, s. 383.

² *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Tysiąclecia)*, Poznań 2000, s. 1394 (przyp. do wersetu J 1,29).

³ Por. A.R. Sikora, *Chrystus – Baranek Boży*, s. 384.

⁴ Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, w: tenże, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. W. Szymona, Lublin 2015, s. 142. Autor zauważa, że na temat słów wypowiedzianych przed udzieleniem Komunii Świętej „istniało wiele domysłów”.

⁵ Por. J. Jeremias, ἀμνός, ἀπίου, ἀπίου, w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, red. G. Kittel, G. Friedrich, t. I, Stuttgart 1966, s. 343.

świata”, a jednocześnie te słowa pozwalają „rozpoznać Jezusa jako prawdziwego Baranka paschalnego, który ekspiacyjnie gładzi grzech świata”⁶. Dla Izraela przebywającego w niewoli egipskiej krew baranka paschalnego przekształciła się w narzędzie wyzwolenia, a w Nowym Przymierzu Syn Boży, który stał się sługą, pasterzem i Barankiem, wyzwala całą ludzkość z grzechu. W ten sposób zostaje objawiony uniwersalizm jako istota posłannictwa Chrystusa. Ponieważ tytuł „Baranek Boży” pojawia się w kontekście chrztu Jezusa, można to wydarzenie interpretować w „kontekście teologii Krzyża”, wejścia Pana w „głębinię śmierci”⁷. Istotnym argumentem potwierdzającym tę intuicję jest janowa chronologia męki Pańskiej – Jezus umierał na krzyżu w tym samym czasie, kiedy w świątyni jerozolimskiej były zabijane baranki paschalne (por. J 19,14.31)⁸. Znamienny jest też fakt milczenia ewangelii synoptycznych na temat baranka w opisach ostatniej wieczerzy, która ma wyraźny charakter paschalny. Stąd – jak zauważa Benedykt XVI – w Chrystusie znaczenie baranka paschalnego znalazło swoje całkowite i ostateczne wypełnienie⁹. Jednoznaczne potwierdzenie przyjęcia przez pierwszych chrześcijan chrystologicznej symboliki baranka paschalnego obecne jest w refleksji św. Pawła: „Chrystus bowiem został złożony w ofierze jako nasza Pascha” (1 Kor 5,7) oraz św. Piotra: „Wiecie bowiem, że z waszego, odziedziczonego po przodkach, złego postępowania zostaliście wykupieni nie czymś przemijającym, srebrem lub złotem, ale drogocenną krwią Chrystusa, jako baranka niepokalanego i bez zmyły” (1 P 1,18-19), a szczególnie bogato zostało rozwinięte w Apokalipsie św. Jana. Ostatnia księga Nowego Testamentu i całego Pisma Świętego bardzo chętnie (28 razy) korzysta z symboliki baranka paschalnego, odnosząc ją do Chrystusa uwielbionego, który został zabity, ale żyje na wieki (Ap 5,6). Należy przy tym zauważyć, że księga posługuje się prostym terminem „baranek” (gr. *ἀρνίον*), bez określenia „Boży”¹⁰.

⁶ J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, s. 142.

⁷ Tamże, s. 142-143.

⁸ Por. J. Ratzinger, *Radość Abrahama. Do J 8, 51-59*, w: tenże, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, red. K. Gózdź, M. Górecka, tłum. W. Szymona, Lublin 2015, s. 1060; A.R. Sikora, *Chrystus – Baranek Boży*, s. 385.

⁹ Por. J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, s. 142.

¹⁰ Por. J. Wilk, *Triumf Baranka jako idea przewodnia Apokalipsy*, „Collectanea Theologica” 40 (1970), nr 3, s. 45-46.

Apokalipsa wprowadza figurę Baranka w piątym rozdziale, kontynuującym opis niebiańskiej liturgii z rozdziału czwartego. Baranek odbiera kult boski, wyrażony za pomocą „nowej pieśni”, której tematem jest paschalny charakter dokonanego przez Niego dzieła odkupienia (Ap 5,9nn). Śmierć Baranka i moc Jego krwi stanowią zasadniczy powód, dla którego może On, jako jedyny, wziąć księgę i otworzyć jej pieczęcie. Jak zauważa Wojciech Popielewski, pojawia się tutaj „kluczowy dla Apokalipsy temat obecności Chrystusa Baranka i Jego Paschalnego Misterium w historii”¹¹. Ze względu na wybitnie liturgiczny charakter ostatniej księgi Pisma Świętego temat ten wpłynął na fakt i sposób jego recepcji przez liturgię Kościoła. Większość badaczy Apokalipsy jest zgodna co do faktu, że obraz Chrystusa Baranka w Apokalipsie jest kreowany na podstawie figury baranka paschalnego z Księgi Wyjścia oraz Sługi Pańskiego z Księgi Izajasza¹². Apokalipsa „ukazuje Chrystusa jako Baranka wywyższonego przez intronizację, odnoszącego zwycięstwo nad Bestią i jej zwolennikami, i dokonującego zaślubin ze swym Kościołem w obrazie «Godów Baranka»”¹³. Ten ostatni obraz jest dla naszego tematu szczególnie istotny, ponieważ to drugi – po tekście z Ewangelii św. Jana – fragment biblijny o Baranku, który został wykorzystany w rzymskiej liturgii Eucharystii. Chodzi o czwarte z siedmiu błogosławieństw Apokalipsy: „Błogosławieni, którzy są wezwani na ucztę Godów Baranka!” (Ap 19,9). Zostaje ono wypowiedziane w kontekście centralnej wizji dziewiętnastego rozdziału, jaką są zaślubiny Baranka–Oblubienica z Kościołem–Oblubienicą. Podstawę dla tego obrazu stanowią starotestamentalne teksty o relacji oblubieńczej Boga do Izraela (Pnp, Iz 50,1; 54,5; Ez 16,8; Oz 2,18)¹⁴. Natomiast w No-

¹¹ W. Popielewski, *Obecność Chrystusa Baranka w liturgicznym zgromadzeniu wspólnoty*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 10 (2001), s. 66.

¹² Por. tamże, s. 69; J. Paściak, *Biblijny obraz Chrystusa Króla (ze szczególnym uwzględnieniem Apokalipsy)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 25 (1972), s. 184-185; A. Jankowski, *Udział w triumfie Baranka. Próba systematyzacji danych teologicznych Apokalipsy Św. Jana*, „Ateneum Kapłańskie” 58 (1959), z. 1, s. 31. J. Wilk, *Triumf Baranka Baranka jako idea przewodnia Apokalipsy*, s. 46. J. Wilk krytycznie odnosi się do prorocтва Izajasza jako podstawy dla tytułu „Baranek” w Apokalipsie. Także: por. H. Strąkowski, *Chrystus-Baranek w Piśmie Świętym*, Lublin 1961, s. 118.

¹³ J. Wilk, *Triumf Baranka jako idea przewodnia Apokalipsy*, s. 45.

¹⁴ Por. tamże, s. 54; J. Piotrów, *Apokalipsa. Księga nieodwracalnego Sądu Bożego nad światem i nad Złym/Złem*, Kielce 2015, s. 295.

wym Testamencie relacja Chrystusa do Kościoła jako Jego Ciała zostaje odniesiona do małżeństwa przez św. Pawła w Liście do Efezjan (Ef 5,21-33). Z kolei sam obraz uczty mesjańskiej ma także swoją zapowiedź w Starym Testamencie (Iz 25,6), a Chrystus nawiązuje do niego w przypowieści o uczcie weselnej (Mt 22,1-14; por. Łk 14,16-24) oraz podczas ostatniej wieczerzy (Łk 22,16)¹⁵. Mówi również o zasiadaniu za stołem w królestwie Bożym, które stanie się udziałem zbawionych z różnych narodów (Mt 8,11; Łk 13,29). Uczta weselna w Kanie Galilejskiej (J 2,1-12) jest również znakiem uczty Godów Baranka¹⁶. Błogosławieństwo Apokalipsy, odnoszące się do zaproszonych na ucztę Godów Baranka, oznacza „wielkie wspólnotowe szczęście i radość przebywania w sferze Boga”¹⁷.

Ponadto w związku ze słowami Pierwszego Listu św. Piotra: „On był wprawdzie przewidziany przed stworzeniem świata, dopiero jednak w ostatnich czasach się objawił ze względu na was” (1 P 1,20) oraz z tekstem Apokalipsy, w której Jan opisuje wizję otwartego nieba ze „stojącym Barankiem jakby zabitym” (Ap 5,6), Joseph Ratzinger, idąc za egzegezą patrystyczną, wspomina także o baranku, który był ofiarą złożoną przez Abła i przyjętą przez Boga (por. Rdz 4,4)¹⁸, a następnie zatrzymuje się na opowiadaniu o ofierze Abrahama (Rdz 22,1-13)¹⁹.

Podsumowując tę pierwszą część, należy dostrzec bogaty materiał skrypturystyczny, który stoi u podstaw chrystologicznego tytułu „Baranek Boży”. Został on wprowadzony przez Ewangelię św. Jana i opiera się przede wszystkim na starotestamentalnych wizerunkach baranka paschalnego oraz Sługi Pańskiego, a jego podstawowa treść ma wymiar soteriologiczny, co potwierdzają kolejne księgi Nowego Testamentu, z Apokalipsą na czele, kreślącą obraz triumfu Baranka w kontekście niebiańskiej liturgii i skoncentrowaną na Jego paschalnej obecności w historii.

¹⁵ Por. P. Ostański, *Objawienie Jezusa Chrystusa. Praktyczny komentarz do Apokalipsy*, Ząbki 2005, s. 311.

¹⁶ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002, 2618 (dalej: KKK).

¹⁷ J. Piotrowski, *Apokalipsa. Księga nieodwracalnego Sądu Bożego nad światem i nad Złym/Złem*, s. 296.

¹⁸ Por. J. Ratzinger, *Baranek zbawiający owce. Rozważania nad tajemnicą wielkanocną*, w: *tenże, Tajemnica Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kielce 1994, s. 113.

¹⁹ Por. *tamże*, s. 114-119; J. Ratzinger, *Radość Abrahama. Do J 8, 51-59*, s. 1060.

Użycie tytułu „Baranek Boży” w liturgii mszalnej

Liturgia Kościoła opiera się mocno na fundamencie biblijnym. Dlatego nie może dziwić fakt, że pojawia się w niej również, tak wyraźnie obecny w Nowym Testamencie, tytuł Chrystusa, jakim jest „Baranek Boży”. Na proces asymilacji tego tytułu przez liturgię szczególny wpływ wywarła Apokalipsa, którą cechuje charakter na wskroś liturgiczny. Analizę tekstów liturgicznych rozpoczniemy od części stałych mszy świętej, ponieważ w nich nasz tytuł ma trwale miejsce i znaczenie, aktualizowane podczas każdego sprawowania Eucharystii.

Pierwszym z elementów *ordinarium missae*, w której przyzywa się Chrystusa jako Baranka Bożego, jest *Gloria*²⁰, zwana też hymnem anielskim, ponieważ jej początek stanowią słowa wyśpiewane przez aniołów w noc narodzenia Jezusa Chrystusa (por. Łk 2,4). Nie jest znany czas powstania tekstu ani jego autor, ale sięga on starożytności chrześcijańskiej, o czym świadczą rytm, forma literacka oraz treść²¹. Jest to jeden z najstarszych hymnów chrześcijańskich, wyrażający uwielbienie Boga i posiadający głęboką wartość teologiczną²². *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* zawiera następującą informację: „to starochrześcijański i czcigodny hymn, w którym Kościół zgromadzony w Duchu Świętym uwielbia oraz błaga Boga Ojca i Baranka”²³. Hymn należy do obrzędów wstępnych mszy świętej i jest śpiewany lub odmawiany w określonych przepisami sytuacjach przed kolektą. Tytuł „Baranek Boży” (*Agnus Dei*) w tym hymnie umiejscowiony został w sąsiedztwie innych tytułów chrystologicznych, wskazujących na bóstwo i relację z Ojcem: „Pan, Syn Jednorodzony”, „Jezus Chrystus”, „Pan Bóg”, „Syn Ojca”. W następnych wersach hymnu inwokacja do Chrystusa–Baranka przechodzi w prośby: „który gładzisz grzechy świata, zmiłuj się nad nami, który gładzisz grzechy

²⁰ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 11 (dalej: MRPol).

²¹ Por. A. Matyszewski, *Narastanie uwielbienia, czyli «Kyrie eleison» i «Chwała na wysokości Bogu»*, w: *Msza Święta – rozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii Mszy*, red. J. Hadalski, Poznań 2013, s. 201.

²² Por. B. Nadolski, M. Rucki, *Hymn «Chwała na wysokości Bogu» i aklamacja «Kyrie eleison»*, Kraków 2016, s. 9.

²³ *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego. Z trzeciego wydania Mszału rzymskiego. Rzym 2002*, Poznań 2004, 53 (dalej: OWMR).

świata, przyjm błaganie nasze” (*qui tollis peccata mundi, miserere nobis, qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram*). Widać zatem, że w kompozycji *Gloria* zostało użyte wyrażenie zaczerpnięte z Ewangelii św. Jana. Jedyną różnicą wyrazową dotyczy słowa „grzech świata” (*peccatum*) – w tekście ewangelicznym występuje liczba pojedyncza, natomiast w tekście liturgicznym liczba mnoga: „grzechy” (*peccata*).

Drugim momentem liturgii mszalnej, w którym pojawia się interesujący nas tytuł – i to w absolutnie każdej celebracji eucharystycznej – jest śpiew (lub recytacja) *Agnus Dei*²⁴, towarzyszący obrzędowi łamania Ciała Pańskiego w ramach *ritus communionis*. Jest on poświadczony przez najstarsze rękopisy Sakramentarza Gregoriańskiego²⁵. Powstał na Wschodzie²⁶. Zdaniem A. Nowowiejskiego początkowo śpiew ten miał charakter przygotowania do Komunii Świętej, a z czasem stał się prośbą o godne przyjęcie Eucharystii²⁷. Wyraża jednocześnie ofiarniczy charakter celebracji eucharystycznej²⁸. Formuła, powtarzana trzykrotnie od XII w., a wcześniej tak długo, jak długo trwało łamanie Chleba, składa się z trzech członów: „Baranku Boży” (I), „który gładzisz grzechy świata” (II), „zmiłuj się nad nami” (III). W X w. pojawiło się, a w XII w. zostało spopularyzowane jako zakończenie ostatniego wezwania: „obdarz nas pokojem” (*dona nobis pacem*)²⁹. W Mszale św. Piusa V, podczas Mszy za zmarłych, rubryki nakazują odmawiać jako III człon: *dona eis requiem*, a za trzecim razem: *sempternam*. Jeśli chodzi o dwa pierwsze człony, widzimy, że ponownie został przyjęty na potrzeby liturgii tekst janowej Ewangelii z tą samą modyfikacją jak w hymnie anielskim. Do momentu wprowadzenia nowego *ordo missae* w ramach reformy liturgicznej po Soborze Watykańskim II celebrans recytował *Agnus Dei* i trzykrotnie uderzał się w piersi, wyłączając msze za zmarłych. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* tak określa ten moment w zreformowanej liturgii: „Błaganie *Baranku Boży* śpiewa zwykle lub głośno recytuje schola albo kantor, lud zaś odpowiada. Wezwanie to towa-

²⁴ MRPol, s. 374*.

²⁵ Por. A.J. Nowowiejski, *Msza święta, część pierwsza*, Warszawa 2001, s. 941.

²⁶ Por. J.D. Chalufour, *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2011, s. 181.

²⁷ Por. A.J. Nowowiejski, *Msza święta, część pierwsza*, s. 941.

²⁸ Por. J. Brinktrine, *Msza święta*, Warszawa 1957, s. 226.

²⁹ Por. J.D. Chalufour, *Przewodnik po Mszy świętej*, s. 181.

rzyszy łamaniu chleba i może być kilkakrotnie powtórzone, aż obrzęd się zakończy. Ostatnim razem wezwanie kończy się słowami *Obdarz nas pokojem*³⁰. Msze za zmarłych nie posiadają osobnego zakończenia, co można uznać za pewne zubożenie i porzucenie ugruntowanej tradycji.

W bezpośredniej bliskości *Agnus Dei* znajduje się kolejny moment liturgii mszalnej, gdzie pojawia się omawiany tytuł. Chodzi tutaj o chwilę poprzedzającą rozdzielanie Komunii Świętej, kiedy celebrans ukazuje wiernym Ciało Pańskie. Wypowiada on wówczas formułę „Oto Baranek Boży, który gładzi grzechy świata”³¹. Tekst łaciński brzmi: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*. Oficjalne polskie tłumaczenie pominięło drugie *ecce* i w ten sposób utożsamiło tę formułę z poprzednio omawianymi. Wezwanie „Oto Baranek Boży” może pochodzić z XII w. i było używane za każdym razem, kiedy udzielano Komunii Świętej, również poza sprawowaniem Eucharystii³². W zreformowanej liturgii celebrans spożywa Ciało i Krew Pańską po ukazaniu ich wiernym, natomiast Mszał św. Piusa V przewiduje najpierw przyjęcie Komunii Świętej przez kapłana, a następnie ukazanie Ciała Chrystusa i udzielenie go wiernym. Nowe *ordo missae*, jak już to zostało powiedziane wyżej, dołączyło do tradycyjnego *Ecce Agnus Dei* dalszy ciąg w postaci słów zaczerpniętych z Apokalipsy św. Jana: *Beati qui ad cenam Agni vocati sunt*. W stosunku do tekstu biblijnego pominięto zatem wyraz *nuptiarum* („godów”), natomiast oficjalne, polskie tłumaczenie przekształciło „na ucztę Baranka” w „na Jego ucztę”, co nieco osłabia biblijne pochodzenie tego wezwania. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego* następująco opisuje ten moment liturgii: „Następnie kapłan, trzymając nad pateną albo nad kielichem Chleb eucharystyczny, ukazuje go wiernym i zaprasza ich na Uczę Chrystusa”³³.

Są to wszystkie elementy *ordinarium missae*, w których występuje tytuł „Baranek Boży”. Możemy zauważyć, że wszędzie w tradycyjnej liturgii rzymskiej występuje on w powiązaniu ze zmodyfikowaną janową formułą „który gładzi grzechy świata”. Posoborowa reforma liturgiczna wprowadziła natomiast termin „uczta Baranka”, również posiadający bogatą podstawę biblijną. Mamy zatem obecne w zreformowanym *ordina-*

³⁰ OWMR 83.

³¹ MRPol, s. 375*.

³² Por. A.J. Nowowiejski, *Msza święta, część pierwsza*, s. 981.

³³ OWMR 84.

rium missae dwa podstawowe znaczenia tego tytułu, pierwsze – historio-zbawcze i soteriologiczne (przywołujące misterium paschalne Chrystusa, aktualizowane w liturgii, wskazujące na ofiarniczy wymiar Eucharystii) oraz drugie – eklezjologiczne i eschatologiczne (odnoszące się do obrazu uczyty zbawionych w niebie, której przedsmak daje Eucharystia jako prawdziwa uczyta ofiarna). Ponadto możemy wyróżnić dwojakie zastosowanie tego tytułu w liturgii – w funkcji oznajmującej („Oto Baranek Boży”) oraz w funkcji inwokacyjnej, błagalnej („Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata, zmiłuj się nad nami”).

Według kryterium podwójnego znaczenia tytułu „Baranek Boży” możemy podejść do pozostałych tekstów Mszału rzymskiego, w których ten tytuł pojawia się, często w formie skróconej, zapożyczony z Apokalipsy, mianowicie: „Baranek”. Pierwsze znaczenie tytułu, czyli paschalne i ofiarnicze zdecydowanie dominuje ze względu na wielowiekową tradycję. Jest ono – z natury rzeczy – obecne przede wszystkim w liturgii Świętego Triduum Paschalnego i okresu wielkanocnego. W Wielki Piątek, podczas adoracji Krzyża, śpiewane są słowa: „Który święta Krew polała, co z Baranka wypływała” oraz „Na krzyżu zawieszono, na słońcu upieczonego Baranka wielkanocnego”³⁴. W orędziu wielkanocnym znajduje się natomiast fragment, który brzmi: „Oto bowiem są święta paschalne, w czasie których zabija się prawdziwego Baranka, a Jego krew poświęca domy wierzących”³⁵. W tym samym znaczeniu, choć w różnych kontekstach szczegółowych, termin ten funkcjonuje w prefacjach wielkanocnych: „On bowiem jest prawdziwym Barankiem, który zgładził grzechy świata”³⁶; „Raz ofiarowany więcej nie umiera, lecz zawsze żyje jako Baranek zabity”³⁷; „Przez ofiarę swojego ciała na krzyżu dopełnił On ofiary Starego Przymierza i oddając się za nasze zbawienie, sam stał się Kapłanem, Ołtarzem i Barankiem ofiarnym”³⁸. Również inne prefacje zawierają ten tytuł dla

³⁴ Hymn «Krzyżu święty nade wszystkim», *Wielki Piątek, Liturgia Męki Pańskiej, śpiewy na adorację Krzyża*, MRPol, s. 144.

³⁵ *Orędzie wielkanocne, forma dłuższa i forma krótsza, Niedziela Wielkanocna Zmartwychwstanie Pańskie, Wigilia Paschalna w Wielką Noc. Część pierwsza: uroczysty początek Wigilii, czyli liturgia światła*, MRPol, s. 157, 164.

³⁶ 1. prefacja wielkanocna. *Misterium paschalne*, MRPol, s. 37*.

³⁷ 3. prefacja wielkanocna. *Chrystus żyje i wstawia się za nami*, MRPol, s. 39*.

³⁸ 5. prefacja wielkanocna. *Chrystus Kapłanem i Ofiarą*, MRPol, s. 41*.

oznaczenia paschalnej ofiary Chrystusa, przy czym łączą ją z różnymi tematami – Eucharystią: „On chciał, aby na wieki trwała pamiątka zbawczej ofiary Krzyża, dlatego spożywając z Apostołami ostatnią wieczerzę, oddał się jako Baranek bez skazy na doskonałą i miłą Tobie ofiarę uwielbienia”³⁹; Maryją: „Maryja, najczystsza Dziewica, wydała na świat Syna, który jako Baranek bez skazy zgładził nasze grzechy”⁴⁰ czy Janem Chrzcicielem: „Jako jedyny z proroków, wskazał Baranka, który gładzi grzechy świata”⁴¹.

Krótszy tytuł „Baranek”, często z dodatkowymi określeniami, jest także szeroko obecny w eucharystii Mszału rzymskiego. Modlitwa nad darami (święto Ofiarowania Pańskiego), brzmiąca: „Wszechmogący Boże, przyjmij z upodobaniem dary radującego się Kościoła, który zgodnie z Twoją wolą składa Tobie, jako niepokalanego Baranka za życie świata, Twojego Jednorodzonego Syna”⁴², używa tego tytułu dla wyrażenia prawdy o ofiarniczym charakterze Eucharystii. Jest to również tytuł właściwy ze względu na samo święto, którego treścią jest akt ofiarowania Chrystusa w świątyni, ukierunkowany na krzyżową ofiarę Zbawiciela, uobecniająca się w ofierze Mszy świętej.

W tym samym kluczu powiązania omawianego tytułu z obchodem liturgicznym należy interpretować modlitwy z uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela. Modlitwa po komunii z Mszy wigilijnej: „Boże, Ty nas posiliłeś na świętej Uczcie, spraw, niech nam towarzyszy potężna modlitwa świętego Jana Chrzciciela i niech nam uprosi przebaczenie Twojego Syna, którego on wskazał jako Baranka gładzącego grzechy”⁴³ odnosi się do wydarzenia ewangelicznego, stojącego u podstaw analizowanego tytułu, wskazując jednocześnie na tożsamość Chrystusa jako Zbawiciela świata. Z kolei modlitwa po komunii z Mszy w dzień tej uroczystości: „Posileni na Uczcie niebieskiego Baranka, prosimy Cię, Boże, aby Kościół czerpiąc radość z narodzin świętego Jana Chrzciciela, uznał sprawcę swojego odrodzenia w Chrystusie, którego przyjdzie Jan zapowiadał”⁴⁴ jest

³⁹ 2. prefacja o Najświętszej Eucharystii. *Owoce Najświętszej Eucharystii*, MRPol, s. 64*.

⁴⁰ Prefacja o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. *Misterium Maryi i Kościoła*, MRPol, s. 76*.

⁴¹ Prefacja o św. Janie Chrzcicielu. *Posłannictwo Poprzednika Chrystusa*, MRPol, s. 81*.

⁴² *Ofiarowanie Pańskie, modlitwa nad darami*, MRPol, s. 16’.

⁴³ *Narodzenie św. Jana Chrzciciela, Msza w wigilię, modlitwa po Komunii*, MRPol, s. 93’.

⁴⁴ *Narodzenie św. Jana Chrzciciela, Msza w dzień, modlitwa po Komunii*, MRPol, s. 94’.

jedynym przykładem w *proprium missae* użycia tytułu „Baranek” wprost w kontekście obrazu mesjańskiej uczyty eschatologicznej, antycypowanej w Eucharystii.

Ostatnim przykładem modlitwy prezydencjalnej, w której pojawia się tytuł „Baranek” w znaczeniu paschalnym, w kontekście ofiarniczym Eucharystii, a jednocześnie ukierunkowanym eschatycznie, jest modlitwa nad darami w mszy świętej przy udzielaniu Wiatyku: „Ojcze święty, wejrzyj łaskawie na naszą Ofiarę, w której oddaje się Tobie Chrystus jako paschalny Baranek; Jego męka otworzyła nam dostęp do nieba, niech On wprowadzi Twojego sługę (Twoją służebnicę) N. do wiecznej radości”⁴⁵.

W celu dopełnienia tematu należy jeszcze wspomnieć o antyfonach na wejście i komunię, stanowiących cytaty, parafrazy bądź nawiązania do biblijnych fragmentów, w których występuje tytuł „Baranek”⁴⁶. Dominują odniesienia do Księgi Apokalipsy, a obchody liturgiczne, w których używa się tych antyfon to przede wszystkim wspomnienia męczenników. Omawiany tytuł ma zatem tutaj charakter paschalny z zaakcentowaniem udziału czczonych w liturgii świętych – cieszących się wiekiustą chwałą – w zwycięstwie Chrystusa nad śmiercią.

⁴⁵ *Msza przy udzielaniu Wiatyku, modlitwa nad darami*, MRPol, s. 77”.

⁴⁶ „Przybędzie nasz król, Chrystus, Baranek zapowiedziany przez Jana” (*18 grudnia, antyfona na wejście*, MRPol, s. 24); „Zostaliśmy odkupieni drogocenną krwią Chrystusa, jako baranka niepokalanego i bez skazy” (*Sobota czwartego tygodnia Wielkiego Postu, antyfona na Komunię*, MRPol, s. 97); „Baranek zabity jest godzien wziąć potęgę i bogactwo, i mądrość, i moc, i cześć, i chwałę, i błogosławieństwo. Alleluja” (*Piątek trzeciego oraz piątego tygodnia wielkanocnego, antyfona na wejście*, MRPol, s. 206, s. 220); „Baranek, który został zabity godzien jest wziąć potęgę i bogactwo, i mądrość, i moc, i uwielbienie, Jemu chwała i panowanie na wieki wieków” (*Jezusa Chrystusa, Króla Wszechświata, antyfona na wejście*, MRPol, s. 281); „Baranek, który stoi w środku przed tronem, będzie ich pasterzem i zaprowadzi ich do źródeł wody życia” (*Św. Jana Nepomucena, kapłana i męczennika, antyfona na Komunię*, MRPol, s. 64’); „Niewinne dzieci zostały zabite za Chrystusa. Teraz towarzyszą Barankowi bez skazy i głoszą Jego chwałę” (*Świętych Młodzianków, męczenników, antyfona na wejście*, MRPol, s. 260’); „Dzieci z Betlejem zostały wykupione spośród ludzi na pierwociny dla Boga i dla Baranka. Towarzyszą Barankowi, dokądkolwiek idzie” (*Świętych Młodzianków, męczenników, antyfona na wejście*, MRPol, s. 260’); „Święci męczennicy zwyciężyli dzięki krwi Baranka i nie wahali się złożyć własnego życia w ofierze. Dlatego z Chrystusem królują na wieki. Alleluja” (*Msza o wielu męczennikach w okresie wielkanocnym, antyfona na wejście*, MRPol, s. 22”).

Dokonany przegląd tekstów, tak *ordinarium*, jak i *proprium missae*, pozwala na stwierdzenie znaczącego ilościowo i bogatego kontekstualnie wykorzystania chrystologicznego tytułu „Baranek Boży” w różnych elementach liturgii mszalnej rytu rzymskiego. To wykorzystanie wzrastało w ciągu wieków. Zdecydowanie dominuje paschalne i ofiarnicze znaczenie omawianego terminu, choć poprzez umieszczenie go w różnych okolicznościach sprawowania Eucharystii, nabiera on za każdym razem nieco odmiennego kolorytu. Uzupełniającą ten przegląd mogłaby być analiza czytań biblijnych i pozamszalnych tekstów liturgicznych, w których występuje wspomniany tytuł, zwłaszcza Liturgii Godzin.

Tytuł „Baranek Boży” w świetle zasady *lex orandi – lex credendi*

Sprawowanie liturgii w Kościele jest jednocześnie wyznaniem jego wiary. Tę zależność wyraża starożytna formuła *lex orandi – lex credendi* (prawo modlitwy jest prawem wiary, czyli Kościół wierzy tak, jak się modli), której autorem jest Prosper z Akwitanii⁴⁷. Została ona przypomniana przez Benedykta XVI w adhortacji apostolskiej *Sacramentum caritatis*, dotyczącej Eucharystii⁴⁸. Papież przywołał tutaj dwa rozumienia zasady *lex orandi – lex credendi*: z jednej strony liturgia stanowi prawdziwy *locus theologicus*, ponieważ „*intellectus fidei* w Kościele pozostaje w pierwotnym związku z czynnością liturgiczną”, a z drugiej strony wiara Kościoła wpływa z konieczności na kształt liturgii i dlatego „akcja liturgiczna nigdy nie może być rozważana powierzchownie, w oderwaniu od tajemnicy wiary”⁴⁹. Wynika stąd, że nie tylko liturgia stanowi normę dla wiary, ale i wiara stanowi prawo modlitwy, ponieważ, jak stwierdza Benedykt XVI, „źródłem naszej wiary i liturgii eucharystycznej jest [...] samo wydarzenie: dar, jaki Chrystus uczynił z samego siebie w tajemnicy paschalnej”⁵⁰. To nauczanie papieskie okazuje się szczególnie cenne dla

⁴⁷ Por. B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 586-588.

⁴⁸ Por. Benedykt XVI, *Sacramentum caritatis*, Poznań 2007.

⁴⁹ Tamże, 34.

⁵⁰ Tamże.

zagadnienia tytułu „Baranek Boży” w liturgii i jego treści dogmatycznej, bowiem tytuł ten wyrażał już w czasach apostołskich, i nadal to czyni, wiarę Kościoła w Chrystusa Odkupiciela, który zgładził grzechy świata przez swoją śmierć i zmartwychwstanie⁵¹; jako taki może być uważany za najlepszy termin w celu zaprezentowania paschalnego daru Chrystusa z samego siebie, o którym wspomina Benedykt XVI. Wydaje się, że i ze względu na to wspomniany tytuł został dość wcześnie włączony do liturgii Kościoła, zwłaszcza do celebracji Eucharystii, uzyskując w niej coraz bardziej znaczące miejsce, i w tym kontekście nabrał nowej mocy objaśniającej inne prawdy wiary. Włączenie tytułu „Baranek Boży” do liturgii wskazuje na wpływ prawa wiary na prawo modlitwy. Natomiast nasze obecne poszukiwania skupią się na wydobyciu z tego *lex orandi* prawd wiary wyznawanych przez Kościół podczas celebracji świętych obrzędów. Większość z nich została już, w mniej lub bardziej rozwinięty sposób, zasygnalizowana podczas wcześniejszych analiz tekstów biblijnych i liturgicznych. Teraz nastąpi próba ich systematyzacji.

Zdecydowanie na pierwsze miejsce wysuwa się bezpośrednia, chryzologiczno-soteriologiczna treść tytułu „Baranek Boży”, odnosząca się do historycznej Paschy Chrystusa i jej skutków zbawczych. Liturgia przywołuje Pana pod tym tytułem, zwłaszcza w czasie Triduum Paschalnego i okresu wielkanocnego, wyznając Go jako jedyne Zbawiciela świata i ufając w skuteczność Jego ofiary krzyżowej, gładzącej ludzkie grzechy i otwierającej dostęp do nieba⁵². Zakłada to oczywiście wiarę we wciele-

⁵¹ Por. KKK 602: „Święty Piotr może więc sformułować wiarę apostołską w Boży zamysł zbawienia w taki sposób: «Wiecie bowiem, że z waszego, odziedziczonego po przodkach, złego postępowania zostaliście wykupieni nie czymś przemijającym, srebrem lub złotem, ale drogocenną krwią Chrystusa jako baranka niepokalanego i bez zmyzy. On był wprawdzie przewidziany przed stworzeniem świata, dopiero jednak w ostatnich czasach się objawił ze względu na was»” (1 P 1,18-20). Karą za grzechy ludzi, popełnione po grzechu pierworodnym, była śmierć. Bóg posyłając własnego Syna w postaci sługi, w postaci człowieka upadłego i poddanego śmierci z powodu grzechu, «dla nas grzechem uczynił Tego, który nie znał grzechu, abyśmy się stali w Nim sprawiedliwością Bożą» (2 Kor 5,21)”.

⁵² Por. KKK 613: „Śmierć Chrystusa jest równocześnie ofiarą paschalną, która wypełnia ostateczne odkupienie ludzi przez Baranka, «który gładzi grzech świata» (J 1,29), i ofiarą Nowego Przymierza, przywracającą człowiekowi komuniję z Bogiem oraz dokonującą pojednania z Nim przez «Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana na odpuszczenie grzechów» (Mt 26,28)”.

nie Syna Bożego i uznanie integralności Jego ludzkiej natury, którą przyjął za sprawą Ducha Świętego z Maryi Dziewicy, co potwierdzają konteksty użycia tytułu „Baranek” w liturgii. Chrystus, rozpoznany przez Jana Chrzciciela jako oczekiwany Mesjasz, został przez niego określony tytułem „Baranek Boży”, ukutym na kanwie tekstów starotestamentalnych⁵³. Liturgia przyjmuje w pełni oraz regularnie wspomina to świadectwo Jana (zwłaszcza teksty uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela), ale uwzględnia również dalszy, biblijny rozwój tego tytułu, zwłaszcza jego punkt szczytowy w Apokalipsie św. Jana, kreślącej obraz Baranka triumfującego w niebie i wciąż obecnego w historii świata w misterium paschalnym.

W tym momencie przechodzimy do prawdy o obecności Chrystusa Baranka i Jego misterium paschalnego w sprawowaniu liturgii. Przedstawiona w Apokalipsie liturgia niebieska, w której Chrystus umarły i zmartwychwstały jest „jedynym Najwyższym Kapłanem prawdziwego sanktuarium”⁵⁴, dzięki Duchowi Świętemu i Kościołowi staje się udziałem uczestników liturgii sakramentalnej⁵⁵. Jednocześnie „Chrystus oznacza i urzeczywistnia w liturgii Kościoła przede wszystkim swoje Misterium Paschalne”⁵⁶. Chrystologiczny tytuł „Baranek” stał się odpowiednim terminem dla wyrażenia podwójnej relacji: między misterium paschalnym jako jedynym, wyjątkowym wydarzeniem historycznym (które nie przemija i trwa oraz staje się dostępne dla ludzi poszczególnych miejsc i czasów w liturgii sakramentalnej) i liturgią niebieską, sprawowaną przez Chrystusa uwielbionego, zasiadającego po prawicy Ojca, oraz rzeszę aniołów i świętych, a liturgią ziemską sprawowaną przez kapłana *in persona Christi* i wiernych.

⁵³ Por. KKK 608: „Gdy Jan Chrzciciel zgodził się udzielić Jezusowi chrztu razem z grzesznikami, zobaczył i wskazał w Jezusie Baranka Bożego, «który gładzi grzech świata» (J 1,29). Ukazuje on w ten sposób, że Jezus jest równocześnie cierpiącym Sługą, który w milczeniu pozwala prowadzić się na zabicie (Iz 53,7) i niesie grzechy wielu, oraz barankiem paschalnym, symbolem odkupienia Izraela w czasie pierwszej Paschy (Wj 12,3-14). Całe życie Chrystusa wyraża Jego postanie: «służyć i dać swoje życie na okup za wielu» (Mk 10,45)”.

⁵⁴ Tamże, 1137.

⁵⁵ Tamże, 1139.

⁵⁶ Tamże, 1085.

Wołając: „Baranku Boży”, liturgia mszalna zwraca się bezpośrednio do Chrystusa, co jest stosunkowo rzadkie, gdyż zwyczajnie zwraca się do Ojca⁵⁷. Jest to zatem przykład modlitwy do Jezusa, żarliwego błagania Kościoła, które wyraża wiarę w doskonałe, skuteczne i aktualne pośrednictwo Chrystusa u Ojca. Chrystus Baranek obecny jest od początku celebracji eucharystycznej, co potwierdza hymn anielski. Przyzywanie Baranka staje się szczególnie intensywne przed komunią stanowiącą moment osobistego, sakramentalnego zjednoczenia wiernego z Chrystusem. Wzywając Chrystusa za pomocą tytułu „Baranek Boży” w momencie łamania Ciała Pańskiego i wpuszczania jego cząstki do kielicha z najświętszą Krwią, Kościół wyznaje wiarę w Jego prawdziwą, rzeczywistą i substancjalną obecność pod postaciami chleba i wina oraz głosi prawdę o ofiarniczym charakterze Eucharystii. To samo należy powiedzieć o pierwszej części formuły „Oto Baranek Boży”, poprzedzającej bezpośrednio rozdzielanie Komunii Świętej. Natomiast druga, wprowadzona stosunkowo niedawno część tej formuły (*Beati qui ad cenam Agni vocati sunt*) odnosi się przede wszystkim do prawdy o biesiadnym wymiarze Eucharystii, który z racji polemicznych nie był eksponowany w Mszałe św. Piusa V. W ten sposób formuła *Ecce Agnus Dei*, zawarta w Mszałe św. Pawła VI, wyraża pełniej prawdę o Eucharystii, „Uczcie godów Baranka, podczas której ofiaruje On swoje Ciało i swoją Krew na prośbę Kościoła, swej Obłubienicy”⁵⁸. Chodzi o podkreślenie, że „Msza święta jest równocześnie i nierozdzielnie pamiątką ofiarną, w której przedłuża się ofiara Krzyża i świętą ucztą Komunii Ciała i Krwi Pana”, zaś sprawowanie Eucharystii jest nastawione na komunijne zjednoczenie wiernych z Chrystusem⁵⁹.

Wyrażenie „Uczta Baranka” odsyła również do eschatycznego wymiaru Eucharystii, która jest „zadatkem przyszłej chwały”⁶⁰, ponieważ Ko-

⁵⁷ Por. tamże, 2665.

⁵⁸ Tamże, 2618. Przy okazji należy zwrócić uwagę, że Eucharystia jest nazywana „Wieczerzą Pańską, ponieważ chodzi o Ostatnią Wieczerzę, którą Chrystus spożył ze swymi uczniami w przeddzień męki, i zapowiedź ucztę godów Baranka w niebieskim Jeruzalem”. Tamże, 1329. Natomiast „neofita, który stał się dzieckiem Bożym i przywdział szatę godową, zostaje przyjęty «na ucztę godów Baranka»”. Tamże, 1244.

⁵⁹ Tamże, 1382.

⁶⁰ *Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, II Nieszpory, Antyfona do pieśni Maryi*, w: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. III. Okres Zwykły: tygodnie I-XVII*, Poznań 1987, s. 510.

munie Świętą przyjmuje się jako „pokarm nieśmiertelności”⁶¹, a udział w Eucharystii „budzi pragnienie życia wiecznego i już teraz jednoczy nas z Kościołem niebieskim”⁶².

W ten sposób tytuł „Baranek”, umiejscowiony w różnych momentach liturgii i przyjmujący w ramach świętych obrzędów konkretne formy tekstualne, wyraża najpierw podstawową dla Eucharystii prawdę o rzeczywistej obecności Chrystusa pod konsekrowanymi postaciami, a następnie służy podkreśleniu jej trzech zasadniczych wymiarów: ofiary, uczyty i eschatycznego wypełnienia⁶³.

Oprócz tego liturgia sprawowana we wspomnienia świętych męczenników, stosując tytuł „Baranek”, pragnie przez to wyrazić prawdę o wiecznej nagrodzie, jaką jest dla człowieka oglądanie Boga Trójjedynego i szczególnie chwała wynikająca z męczeństwa poniesionego z miłości do Chrystusa.

Ponadto refleksja Josepha Ratzingera na temat tytułu „Baranek”, uprawiana w kontekście liturgii i oparta na całościowym podejściu do tekstów biblijnych, prowadzi go do wniosków nie tylko o charakterze dogmatycznym, ale i egzystencjalnym: „widzenie Baranka jest widzeniem Dnia Chrystusa, tajemnicy Boga, który jest miłością i daje nam życie, składając siebie samego za nas w ofierze [...]. Za każdym razem, gdy sprawujemy Eucharystię, jest wśród nas Jego Dzień, widzimy Boga, którego Syn czyni siebie Barankiem w zaroślach, w cierniach historii, i niesie za nas te cieranie, staje się dla nas ofiarą, i w ten sposób przywraca nam życie, ogromną prawdziwą radość”⁶⁴. W ten sposób ten wybitny teolog i papież do dwuczłonowej zasady *lex orandi – lex credendi* dołączał jeszcze jeden człon – *lex vivendi*, oznaczający, że prawo modlitwy jest nie tylko prawem wiary, ale także prawem życia chrześcijanina.

⁶¹ Ignacy Antiocheński, *List do Efezjan*, 20,2, w: *Pierwszi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, oprac. M. Starowieyski, tłum. A. Świderkówna, Kraków 2010, s. 118.

⁶² KKK 1419.

⁶³ Por. Jan Paweł II, *Mane nobiscum Domine*, Poznań 2004, 15-16.

⁶⁴ J. Ratzinger, *Radość Abrahama. Do J 8, 51-59*, s. 1060.

Podsumowanie

Tytuł chrystologiczny „Baranek Boży” lub jego krótsza forma „Baranek” posiada bogate źródła biblijne. Został wprowadzony przez Ewangelię św. Jana głównie na podstawie starotestamentalnych idei baranka paschalnego i Sługi Pańskiego, choć można wskazać również na inne teksty, zwłaszcza z Księgi Rodzaju. Paschalne i ofiarnicze rozumienie tytułu przyjęto w listach apostołskich, natomiast jego niezwykle bogate zastosowanie w Apokalipsie wyraża triumf Chrystusa w kontekście niebiańskiej liturgii, skupiając się na obecności misterium paschalnego w historii. Ta idea okazała się kluczowa dla przyjęcia tytułu „Baranek” do liturgii.

Dokonane analizy liturgii mszy świętej w rycie rzymskim z uwzględnieniem jego historycznego rozwoju wykazały szerokie wykorzystanie tego tytułu zarówno w częściach stałych, jak i w zmiennych. Fakt jego występowania w różnych momentach obrzędów mszalnych oraz przy rozmaitych obchodach liturgicznych sprawia, że zachowywane zawsze fundamentalne znaczenie paschalne i ofiarnicze tytułu rozjaśnia także inne aspekty chrześcijańskiego misterium.

Przy zastosowaniu zasady *lex orandi – lex credendi* okazuje się, że używany w liturgii tytuł „Baranek Boży” dowodzi wpływu prawa wiary na prawo modlitwy, a jednocześnie wyraża szereg prawd wiary katolickiej. Pierwszym wielkim obszarem są prawdy chrystologiczno-soteriologiczne, natomiast drugim prawdy dotyczące istoty liturgii i wielowymiarowej tajemnicy Eucharystii w ukierunkowaniu na rzeczywistość eschatologiczną.

Christ the Lamb of God in the liturgy. Dogmatic implications

Summary

The title “Lamb of God” (*Agnus Dei*) as referred to Christ is used in the liturgy of the Church. The first part of the paper presents the biblical sources of the studied title. In the second part its use in the liturgy of the Mass is described. In the third part, in accordance with the principle of

lex orandi – lex credendi, the dogmatic content of the analyzed Christological title is presented and put in a systematic perspective.

Keywords: Lamb of God, Christ, liturgy

Słowa kluczowe: Baranek Boży, Chrystus, liturgia

Bibliografia

- Altaner B., Stuiber A., *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990.
- Benedykt XVI, *Sacramentum caritatis*, Poznań 2007.
- Brinktrine J., *Msza święta*, tłum. L. Tatara, Warszawa 1957.
- Chalufour J. D., *Przewodnik po Mszy świętej*, tłum. P. Milcarek, Dębogóra 2011.
- Ignacy Antiocheński, *List do Efezjan*, w: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, oprac. M. Starowieyski, tłum. A. Świderkówna, Kraków 2010, s. 113-119.
- Jan Paweł II, *Mane nobiscum Domine*, Poznań 2004.
- Jankowski A., *Udział w triumfie Baranka. Próba systematyzacji danych teologicznych Apokalipsy Św. Jana*, „Ateneum Kapłańskie” 58 (1959), z. 1, s. 28-41.
- Jeremias J., ἀμνός, ἀρνίον, ἀρνίον, w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, red. G. Kittel, G. Friedrich, t. I, Stuttgart 1966, s. 342-345.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. III. Okres Zwykły: tygodnie I-XVII*, Poznań 1987.
- Matyszewski A., *Narastanie uwielbienia, czyli «Kyrie eleison» i «Chwała na wysokości Bogu»*, w: *Msza Święta – rozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii Mszy*, red. J. Hadalski, Poznań 2013, s. 201-204.
- Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986.
- Nadolski B., Rucki M., *Hymn «Chwała na wysokości Bogu» i aklamacja «Kyrie eleison»*, Kraków 2016.
- Nowowiejski A. J., *Msza święta, część pierwsza*, Warszawa 2001.
- Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego. Z trzeciego wydania Mszału rzymskiego*. Rzym 2002, Poznań 2004.

- Ostański P., *Objawienie Jezusa Chrystusa. Praktyczny komentarz do Apokalipsy*, Ząbki 2005.
- Paściak J., *Biblijny obraz Chrystusa Króla (ze szczególnym uwzględnieniem Apokalipsy)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 25 (1972), nr 3, s. 168-189.
- Piotrów J., *Apokalipsa. Księga nieodwracalnego Sądu Bożego nad światem i nad Złym/Złem*, Kielce 2015.
- Pismo święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Tysiąclecia)*, Poznań 2000.
- Popielewski W., *Obecność Chrystusa Baranka w liturgicznym zgromadzeniu wspólnoty*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 10 (2001), s. 55-72.
- Ratzinger J., *Baranek zbawiający owce. Rozważania nad tajemnicą wielkanocną*, w: J. Ratzinger J., *Tajemnica Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kielce 1994, s. 110-120.
- Ratzinger J., *Jezus z Nazaretu. Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, w: J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, red. K. Góźdź, M. Górecka, tłum. W. Szymona, Lublin 2015, s. 117-378.
- Ratzinger J., *Radość Abrahama. Do J 8, 51-59*, w: J. Ratzinger, *Jezus z Nazaretu. Studia o chrystologii*, red. K. Góźdź, M. Górecka, tłum. W. Szymona, Lublin 2015, s. 1058-1061.
- Sikora A. R., *Chrystus–Baranek Boży*, w: *Msza Święta – rozumieć, aby lepiej uczestniczyć. Wykład liturgii Mszy*, red. J. Hadalski, Poznań 2013, s. 383-387.
- Strąkowski H., *Chrystus–Baranek w Piśmie Świętym*, Lublin 1961.
- Wilk J., *Triumf Baranka jako idea przewodnia Apokalipsy*, „Collectanea Theologica” 40 (1970), nr 3, s. 45-60.